

Философия на българската история: Петър Мутафчиев

Нонка Богомилова

Институт по философия и социология – БАН

nonka_bogomilova@mail.bg

Philosophy of Bulgarian History: Petar Mutafchiev

Nonka Bogomilova

Institute of Philosophy and Sociology at the Bulgarian Academy of Sciences

nonka_bogomilova@mail.bg

Резюме: В статията се представят и коментират основните понятия и ценности във философията на българската история на Петър Мутафчиев: българско, родно, нация, народ, езичество, културно-политическо влияние на византизма, минало и бъдеще, политически водачи, интелигенция и др. Специално внимание е обърнато на интерпретацията на Петър Мутафчиев на ролята на тези феномени в процесите и драматичните събития в българската история: критиката му към водачите и интелигенцията; интерпретацията на народа като жертва и страдалец. Представени са оценки на негови и наши съвременници за философските му идеи за българската история.

Ключови думи: българско, родно, нация, народ, културно-политическо влияние на византизма, политически водачи.

Abstract: The principal notions and values of the Petar Mutafchiev's philosophy of Bulgarian history are described and commented: Bulgarian, native, nation, people, paganism, cultural-political influence of byzantinism, past and future, political leaders, intelligence, etc. A special attention is paid to P.Mutafchiev's interpretation of the role of those phenomena in the processes, trends and dramatic events in the Bulgarian history: to his criticism to the leaders and the intelligence; to his interpretation of people as a victim and sufferer. The evaluation of his ideas from the point of view of past and contemporary authors is emphasized.

Keywords: Bulgarian, native, nation, people, cultural-political influence of byzantinism, political leaders.

Културният контекст: историзиране и модернизиране; родно и чуждо

Сред малобройните опити за философстване върху българската история, появили се предимно между двете световни войни, този на Петър Мутафчиев заема специално място. Културният контекст, като реплика на който Петър Мутафчиев развива своята философия на българската история, е широко и задълбочено изследван от редица наши съвременни автори – историци, философи, етнологии, литератори: Ив. Еленков, Р. Даскалов, Н. Поппетров, А. Стаматов, Л. Стоянов, В. Методиев, А. Стойнев, Н.

Димитрова и мн.др. Предвид специфичните цели и задачи на изследването, не се налага детайлен анализ на тази мащабна и добре разработена у нас тема. Представяйки обобщаващите идеи на добри познавачи на проблема – историци и философи, накратко ще щрихираме основни понятия, идеи, тенденции, които излизат на преден план в тези интересни и нужни анализи, събудили в последните десетилетия заспалата/приспаната ни памет за този важен период от нашата история.

Според известния наш изследовател на този период – историка Николай Поппетров, между двете световни войни у нас се развиват две противоречиви интелектуални нагласи: историзиране и модернизирание. Първата тенденция, към която той причислява и идеите на Петър Мутафчиев, се изразява в „ориентиране към миналото, търсене опора в образци от него“ с цел изграждане на „образец за следване“, който да бъде от полза за развитието и утвърждаването на страната ни в новото време (Поппетров 2016: 256). Тази тенденция авторът свързва с кризата на националната идентичност и на политическата система в този следвоенен период, с търсене на обяснения за „националната катастрофа“, за неосъществените надежди за обединение и за вината, за виновника за това (Поппетров 2016: 257). Тези консервативни, според него тенденции, Н. Поппетров свързва и с нарастваща враждебност към външни влияния, с обръщане към устоите на традиционното (Поппетров 2016: 260). В тази мисловно-чувствена матрица е положено и едно от основните понятия на философията на българската история – понятието „родно“: „Родното като понятие обема в себе си преди всичко представата за преоткриване на традициите, връщане към корените, както и към самобитно, типично национално, „наше, българско“ изкуство и култура, но и политическа мисъл“ (Поппетров 2016: 260). Родното се интерпретира в контекста на антиномии: „традиционно (битово, родово, свое) – модерно (европейско, космополитно, чуждо)“; „национално („родно“) – интернационално (либералистично, „чуждо“); Изток – Запад, прабългарско – славянско (Поппетров 2016: 265).

Така опозицията „родно и чуждо“ Н. Поппетров окачествява като „важна биномия в българското обществено съзнание“, в рамките на която протича дебатът за вредата от чуждите влияния. Западът се припознава като носител на духа на консумизъм, индивидуализъм, антисамобитност и бъдещето на родината се свързва не с него, а с връщане към модели и стандарти от нашето Възраждане, от Средновековието на България. Авторът обобщава значението на този период като „сложен процес на

търсене на идентичност, на опити за нейното конструиране“, проявили се също и като засилен национализъм (Поппетров 2016: 276).

В тази посока, макар и с някои нюанси са и преценките на Нина Димитрова за духа на следвоенния период като поставил на преден план култа към тялото, към колективността в българската хуманитаристика, като формирал национално консервативен поток със силен авторитарен акцент. Авторката припомня оценката за този период от негови съвременници като „златни години“ на българския национализъм (Димитрова 2006: 58). След националната катастрофа в следвоенния период се издигат идеи за възраждане на родината на основата на постигане на националната идентичност. Сред тези гласове Н. Димитрова поставя и Петър Мутафчиев, според когото, посочва авторката, нацията е единственото убежище, най-пълната и свършена общност. Активно се използват понятия като „родна“ среда, „своя почва“; текаат процеси на изобретяване на славно минало, издигат се дори идеи за митичен произход на българския етнос, активно се търсят корените на родното (Димитрова 2006: 82, 86).

На основата на семейни документи и спомени дъщерята на Петър Мутафчиев, Вера Мутафчиева, посочва, че трите войни – Първата световна, Балканската и Междусъюзническата – са представлявали „шок“, съдбоносен прелом за тази генерация интелектуалци, към която принадлежи и баща ѝ, проф. Петър Мутафчиев (сам участник в тези войни). Голямата война уязвила идеята за „величието на разума и познанието“; за солидарността, довела до рязка смяна в нагласите „от интернационализъм към сляп национализъм“ (Мутафчиева 2008: 213).

...и философията на българската история: национално и универсално

Атанас Стаматов обобщава така посоките на търсенията в тази сфера, очертавайки духа и идейните тенденции в един по-дълъг времеви период – 1878-1948 г.: „Дебатът за „родното“ стимулира опитите да се създаде философия на българската история. Зад въпросната тема редят имената си Ив. Гюзелев, Я. Сакъзов, Я. Янев, Н. Шейтанов, П. Мутафчиев и др. Техният опит очертава два ракурса в интерпретирането на термина „Философия на българската история“. Първия условно можем да наречем универсалистки – в конкретния събитийен развой се търси действието на универсални „причини“, „закони“, „фактори“, които във феноменологията на историческото намират своето потвърждение и в замяна ѝ дават гаранциите си за валидност... Втория ракурс можем да означим като уникалистки – в историята на народа ни се търсят „идеи“,

„ценности“, „детерминанти“, които трайно са определяли и определят спецификата на „чисто българския“ социален развой.“ (Стаматов 2002: 22) Що се отнася до основните понятия и феномени, чрез които се резюмират търсенията във втората посока – уникалистката, родната, българската – същият автор изрежда следните: „Балканът, робствата, асинхронната с „духовния ни строй“ институционална оксидентализация, митологичните визии на културните напластявания по нашите земи във фокуса на „родното“, „византинизъмът“ и пр.“ (Стаматов 2002: 22)

В друго свое изследване Н. Димитрова (Димитрова 2019) обръща внимание на позитивните, отворени към бъдещето опити на родни интелектуалци, предимно философи, да приложат ключовото понятие „самобитност“ към една „оптимистична теория“ за културната значимост и дори за месианската функция на един малък, но млад народ. Тази центрираност върху и около националното като ценност, тематично поле, творческа кауза авторката откроява и при българския ученик на Ремкевата философия Д. Михалчев, при Янко Янев като епигон на Ницше, при философа на родината Стефан Попов, използвал солидната си ерудиция в областта на световната философия и история за издигането на родното до обект на една универсалистична мисловна традиция.

Философия на българската история – гласове отвътре: миналото като проекция към бъдещето

Обвързаността на познанието за миналото с настоящето и бъдещето ясно е потвърдена и от историка и философ на българската история Петър Мутафчиев (1883 – 1943): „Епохите на дълбоки обществени кризи или преломи са и време на повишен историзъм. Човечеството чувства битието си раздрусано от напора на родените в него нови стремежи и сили и се обръща към миналото, за да търси там било осветление на сложните проблеми, било опора във връхлетелите го изпитания. Това са също епохи на усилен духовни брожения и на просветления. В тях блясва несъстоятелността на вярвания и възгледи, считани по-рано, че стоят над всяко съмнение. Най-често те биват опровергани от динамиката на живота още преди да ги е отрекъл човешкият ум.“ (Мутафчиев 2002а: 391)

Философът Янко Янев (1900 – 1945), съвременник и в отделни пунктове близък до някои тези на П. Мутафчиев, в статия, писана в същата историческа ситуация, е още по-категоричен в разбирането си за определящата роля на стоящите пред настоящето задачи за философската интерпретация на миналото и на идентичността ни: нужно е да

поставим „проблемата за българската участ неотвратимо и ясно“ (Янев 2002: 341), да се посочи път, тъй като сега стоим „обезпътени“. Както е известно, философът Янко Янев потърси бъдещето на една „оптимистична“ великобългарска участ в родния, в самобитния път на развитие, отрицание както на Изтока, така и на Запада (Цацов 2022). В тези „гласове отвътре“ историзирането се оказва било оптимистичен път към модернизирание, макар и утопичен, или израз на неудовлетвореността и песимизма относно невъзможността да се открие такъв път, доколкото идеалните модели са останали безвъзвратно в миналото, както е в случая с П. Мутафчиев.

Значението на интерпретацията на миналото за отговор на въпросите на настоящето и на бъдещето се посочва както във философски, така и в общотеоретични интерпретации: Ницше, Дилтай, Трьолч обръщат внимание, че интересът към миналото служи за „ориентиране към бъдното на една общност, в която историкът живее и действа“ (Делчев 2017: 249); Д. Лоуентал приема, че личните или исторически „разходки“ в миналото са свързани с настоящето и са насочени или към „промяна на настоящето“ (Лоуентал 2002: 73) в търсене на „алтернативи на неприемливото настояще“ (Лоуентал 2002: 110), или на неговото „узаконяване“ (Лоуентал 2002: 100).

Книга за българите на Петър Мутафчиев: опит за философия на българската история

Че интересът към средновековното българско минало в тази книга и изобщо в творчеството на П. Мутафчиев има за своя отправна точка и за свой дълг настоящето, ясно личи още в уводната ѝ част – в нея неколкократно се използва думата „днес“ и се описват някои характеристики на съвремението на автора, които явно мотивират и духа на самото изследване: според него днес е силна „необходимостта от нови усилия за съхранение на племето ни в етническите му граници“ (Мутафчиев 2000: 11). Явно визирайки образа на Византия, разгънат в тази книга като чужда и враждебна на българското сила, пък и опита, придобит от войните, П. Мутафчиев пише: „Идеята за задължителен общочовешки морал... и днес е далеч от осъществяването си, особено в международните и междудържавните отношения“ (Мутафчиев 2000: 24), които са доминирани от „егоизма и грубия интерес“ (Мутафчиев 2000: 25). И опасението за бъдещето, мотивиращо автора да изведе поуките от миналото: „Трагичната история на племето ни... може всецяло да се потрети“ (Мутафчиев 2000: 185).

Тази настроеност на изследванията на миналото към отговор на въпросите на настоящето, макар и съпроводена с песимизма от невъзможното му завръщане, се

открива в основните теми и тези на *Книга за българите*. Замислена като панорамно изследване с повече от 30 глави, тя остава недовършена и непубликувана (публикува се посмъртно през 1987). Авторът работи върху книгата от 20-те години на миналия век до смъртта си през 1943 г. Есеистичният стил на книгата извира не само от разума и аналитичното сетиво, а от душевната дълбина, от емоционалната и чувствената част на автора, удостоверявайки, че се разисква не просто теоретична тема, а тема значима, съдбовна за него, ангажираща енергията и силата на цялото му същество. Неслучайно Асен Игнатов в *Структура на историческото познание* намира допирни моменти между историческото повествование и художествения разказ – в „ценностния колорит“, вживяването в събитията, естетическата и етическата оценка на историческата действителност и др., за да обобщи: „в историческото познание с еднаква яркост и сила са представени познавателното и ценностното“ (Игнатов 2020: 170).

Значимостта на тази книга не само за личното творчество на Петър Мутафчиев, но и за историографията, за философията на историята, за цялостния културен контекст на времето се дефинира от редица автори. В. Мутафчиева споделя, че при писането на тази книга, замислена по време на специализацията му в Мюнхен, където се запознава и с немската философия на историята, П. Мутафчиев „виждал свръхзадачата на живота си – оценка, присъда, равносметка, упование за нас“ (Мутафчиева 2008: 276). В нея М. Каймакамова вижда развита „философията на българския държавообразователен процес“ (Каймакамова 1997: 36), „етнополитическата консолидация“ на нашата народност (Каймакамова 1997: 44), а В. Гюзелев обобщава, че историческият анализ в тази книга върви в съчетание с философско-социологически синтез (Гюзелев 1987: 89). Книга, потвърждаваща мисълта на Д. Лоуентал, че миналото „не е просто някъде там, назад, в отделна и чужда страна, то е асимилирано в нас и възкресявано в едно вечно променящо се настояще“ (Лоуентал 2002: 599).

Тук са изработени и поставени в действие основните историографски и философско-исторически понятия, имащи отношение към „родното“: българска народност, държава, отечество, земя, народ и др. Ролята на българската държава като „обединител на целия югоизточен дял от балканското славянство“ ѝ придава мисия, превръща я в решаващо условие за формирането на българската народност (Мутафчиев 2000: 124). Но заедно с това възниква и противоречие, проблем, който по-нататък непрестанно стои в центъра на професионалните интереси и вълнения на П. Мутафчиев, превръща се в съдба, в негова лична драма: извън средновековната българска държава остават територии, населени с българи, тоест с население, което има

съзнание за етническо единство с българите. И това несъответствие между държавност и народност никога по-нататък в историята не се елиминира, пише П. Мутафчиев с тъга: „държавата ни никога не смогна да стане политическа организация на целокупния български народ“ (Мутафчиев 2000: 167); български народ и българска земя, българско отечество, историята на българския народ са „настрани и извън историята на българската държава“ (Мутафчиев 2000: 167). И ако държавата не успява да постигне това обединение, то историкът, възкресявайки миналото, връщайки се към произхода и „корените“, събужда паметта като „форма на идентичността“, „увековечава колективното самосъзнание“ (Лоуентал 2002: 318, 339). Грижата, отговорността, тъгата за това, че население с българска култура остава в чужди земи, се превръща в професионална кауза за историка П. Мутафчиев.

Културата като основа на националността е „свкупността от духовни и материални придобития и блага“, а духовният ѝ пласт представлява свкупността от език, религия, изкуство, право, морал, политически и социални форми, както и самосъзнание за това (Мутафчиев 2000: 201); „Липсва националността там, гдето не са създадени общите ценности – език, бит, изкуства, мироглед...“ (Мутафчиев 2000: 202). Осъзнатото културно богатство създава историческата индивидуалност на общността, нацията: битът, езикът, вярванията, начинът на живот стават „органическо единство“, „цялост“ (Мутафчиев 2000: 204). Тази теза на П. Мутафчиев е близо до идеята на Спиридон Казанджиев за „национално съзнание“ (Казанджиев 1994: 177).

Когато дава исторически примери за оцеляването и просперитета на дадени общества, П. Мутафчиев посочва като централен фактор именно тази вътрешна хармония и сцепление на социалния организъм, обединен от общи ценности. Подобен процес на ново национално сцепление се реализира по време на Възраждането, което за П. Мутафчиев е друг пример за спецификата и силата на родното, на самобитното: то е време на единение, на сцепление на нацията; на утвърждаване на националността, на обединяване на селото и града и т.н. (Янева 2016: 168-170). Неговата надежда за връщане в настоящето към духа на Възраждането ни, критикувана още приживе като нереализуема илюзия от Д. Михалчев, също се оказва елемент на драмата на националното.

Според П. Мутафчиев нашият народ като носител на родното, на самобитното има в себе си положителни черти и мощен потенциал за защита и градеж на своето, традиционното, народностното. В различни изследвания и публикации на П.

Мутафчиев народът неизменно е обрисуван като носител на най-положителни начала и енергии, на жизненото и мощно начало: „жива сила“, „живата народна стихия“, „живите струи на националното ни строителство“, „народна душа“. За разлика от своите водачи и интелигенция, които П. Мутафчиев остро критикува, народът е носител на всичко здраво и жизнено в нашата история и в настоящето, пише той в „За културната криза у нас“: „нашият физически и духовно тъй зрял народ“; „силен и бодър народ“, в който има „жизнена сила“, „удивително сцепление и издръжливост“, „такт, методичност“ (Мутафчиев 1999: 190-191).

Идеята за народа и родината като по-висши и транстемпорални ценности, като „носители и залог за земната вечност“, намиращи се „отвъд държавата“ (Фихте 2003: 83) е теза, споделяна от солидни философски авторитети. Според Фихте любовта към народ и родина произтича от ролята им на „гарант на нашата собствена вечност“ (Фихте 2003: 95), а „вярата за безсмъртие на делото на човек е основана върху надеждата за вечното съществуване на народа и неговата самобитност“ (Фихте 2003: 81). И в неговата теза, и в тази на Хегел, макар и доста по-различна, историята се движи възходящо. За Хегел именно държавата (и то в нейна конкретна форма – монархията) е най-висшето понятие и реалност (Хегел 1996: 122).

Вероятно П. Мутафчиев по време на специализацията в Мюнхен се е запознал и с тези идеи за философията на историята, освен с тезите на младохегелианците, макар че в неговите идеи за българската история надделява по-скоро песимистичната визия на Кант, че в историята „всичко е изтъкано от глупост, детинска суетност, а често също и от детинска проклетия и желание за разрушение...“ (Кант 2003: 11), отколкото оптимистичните на Хегел за разумния ѝ ход, или на Кондорсе за „премахването на неравенството между нациите, прогрес на равенството“ (Кондорсе 2003: 36-37), „спектакъл“ на „истината, добродетелта и щастието“ (Кондорсе 2003: 70).

И ако за Кант причината за този ход на човешката история е несъвършеният човек – „от толкова криво дърво, от което е направен човекът, не може да се направи нещо съвсем право“ (Кант 2003: 18), то причината за нерадостния ход на българската история, според П. Мутафчиев, е както обективна – влиянието на византийското наследство, на византизма, така и субективна – на водачите на народа: държавни/политически и духовни/интелигенция. Сред широкоизвестните текстове, специално посветени на тази проблематика, като класически се приема „Към философията на българската история. Византизмът в средновековна България“, публикуван през 1931 г. в списанието на Димитър Михалчев *Философски преглед*.

В неговата творческа интерпретация Византия като политически и културен феномен и нейното главно идеологическо оръжие – християнството – се явява враждебна сила по отношение на българското, на народната стихия, на езическите културни корени, а византизъмът приема формата на метафора за чуждото, което се следва и имитира, потиска и наранява своето, явява се враг на родното и самобитното. Така звучи обобщено тезата на П. Мутафчиев за византийското християнство като културен и политически инструмент за подчиняване на „варварите“, като „еманация на византизма“. В крайна сметка всичко това за българската идентичност представлява „измяна към самата себе си“ (Мутафчиев 2002б: 382).

Византийското влияние според него има двойствен характер върху самобитните елементи на българското – цивилизаторско и рушително. Когато коментира това влияние, П. Мутафчиев обръща внимание и на отговорността у държавните водачи за „филтъра“, който създават за пречупване на това чуждо влияние. Той открива споделена вина и отговорност от тяхна страна, тъй като става въпрос не само за рушително влияние, но и за „робско заимствуване“; както за съзнателно присаждане на духовен и политически византизъм, така и за несъзнателно и спонтанно увлечение по техни образци от страна на ръководните слоеве; както за плодотворно духовно влияние, така и за нахлуване на „опаките и тъмни явления на византийския живот, без заедно с това да бъдат възприети тук и съответните противоядия“ (Мутафчиев 2002б: 383). Така, обединявайки двата етнически елемента (славяни и прабългари), византийското християнство разединява вътрешно социалния организъм, противопоставяйки народ на водачи като носители и проводници на това чуждо влияние.

Без да се спираме на критиките на тази теза у наши историци (В. Гюзелев и др), само ще обърнем внимание на една съвременна по-различна интерпретация на влиянието на Византийската култура върху страните от Балканския полуостров, която предлага Мария Тодорова чрез категорията „наследство“, признавайки многообразните влияния и на други културни „наследства“ в Югоизточна Европа като цяло (Тодорова 2010: 13). Що се отнася до квалифициране на културните взаимоотношения Византия – България, Византия – Балканите, тя използва понятието „emulation“, което подразбира както подражание, така и конкуренция, съревнование по отношение на „модела“ (Todorova 1997: 162).

Както е известно, Петър Мутафчиев е критичен и към българските духовни елити и водачи от този период, които дават своя горчив принос към формирането на „византизма“ – те са отшелници, дистанцирани и отрицатели на земните проблеми и

предизвикателства, не допринасят с нищо за решаването им, което очаква от тях народът, масата. Според него духът на отрицанието тръгва от държавниците и продължава у богомилите, исихастите, светите люде, монасите, ангажираните с духовен труд, които не помагат с нищо на страдащия човек: „из пущинаците той съзерцава бога, а не страдащия човек“ (Мутафчиев 1981: 157); „Ние бяхме не само богомилски народ, но и народ на отшелници“ (Мутафчиев 1981: 159); „Накрай земята ни като че ли се оказа дори тясна да побере своите синове – бегълци от живота и от задълженията към него, та те трябваше да се разпиляват и по чужди страни.“ (Мутафчиев 1981: 159) – горчиво обобщава той в известното си есе „Поп Богомил и Свети Иван Рилски. Духът на отрицанието в нашата история“. Така този дух на отрицанието у хората на духа (Мутафчиев 2000: 182) според П. Мутафчиев също слага своя щрих към разложителната роля на византизма.

Че всички тези особености на българската историческа съдба не са само факти от средновековното минало, но се повтарят, възпроизвеждат, макар и под друга форма в настоящето, личи ясно от статията на П. Мутафчиев „За културната криза у нас“. В тази статия той преповтаря идеята си за липса на национална мисъл и национални водачи и в настоящето, описвайки недъгавостта на т.н. духовен елит като „полуинтелигенция“: лениви, користолюбиви, егоисти. Вместо да са водачи на народа си, те „създават настроенията“ и „използват всяко обществено недоволство“ за свои цели, „държат в плен и съзнанието на масите“ (Мутафчиев 1999: 189). Политиката се явява подходящо убежище за подобен полуинтелигентски типаж. Според П. Мутафчиев още след Освобождението у нас продължава да се повтаря архетипът на чуждото влияние, на рушенето на народния ни бит, на отчуждението на образованите слоеве от народа си (Мутафчиев 1999: 195). Така византизмът се възприема като своеобразен повтарящ се архетип, макар и трансформиран, лишаваш народа ни от своя цел и свой път (Мутафчиев 1999: 195), за да се стигне до опасението не само за настоящето, но и за бъдещето: „Трагичната история на племето ни... може всецяло да се потрети“ (Мутафчиев 2000: 185).

Но дори с ясното съзнание за непроменимост на настоящето, за възможна и непредотвратима нова национална катастрофа, П. Мутафчиев продължава да изпълнява своя изследователски дълг и да изследва, критикува, съветва, просвещава, без да губи изцяло надеждата, че „националната мисъл“ и „воля“ (Мутафчиев 2002в) може отново да се събудят – гражданско поведение, което Вера Мутафчиева нарича „Сизифов синдром“ у баща си.

Екзистенциалният хоризонт на разбирането за родното у Петър Мутафчиев

Споделяме идеята на А. Ангелов за разбиращия прочит, който отдава дължимото както на историческия контекст на творбата, така и на достойнството и значимостта на авторската съдба и душевна настройка в „прочитането“ и осмислянето на текста/знака от страна на читателя/изследователя (Ангелов 2022: 224). Според него „Разбирането не е осъждане, което се представя като критика, а симпатия, която изследва своя предмет“ (Ангелов 2022: 265).

В случая авторската съдба и душевна настройка се характеризират с ценностна хармония между живот, действие и творчество у П. Мутафчиев, за което свидетелстват както негови колеги, студенти и съвременни изследователи, така и, на основата на по-близки наблюдения, семейни документи и размисли – дъщеря му Вера Мутафчиева. Според Петър Динеков „За проф. Мутафчиев отношението към научната работа не бе само въпрос на методология, но и въпрос на строги нравствени принципи... неумолима съвест“ (Динеков 1996: 69). Това съзвучие между теоретично изследване и нравственост авторът извежда от самия морален облик на Петър Мутафчиев – той проявява „нравствена смелост“, когато има „нарушение на моралния закон“, притежава лично достойнство (Динеков 1996: 70). Размишлявайки върху типа художествена литература, която баща ѝ е четял активно в младостта си, В. Мутафчиева го определя с литературния типаж „бунт на самотния стоик срещу обществото“ (Мутафчиева 2008: 187).

Макар и критичен към някои от тезите му, в очерка си В. Гюзелев посочва, че той проявява „искрената си болезнена любов към своя народ“ (Гюзелев 1987: 61), която дава облик на цялото му творчество. Д. Ангелов говори за „изключително, стигащо до болка родолюбие“ (Ангелов 1996: 12). П. Динеков също подчертава, че изследванията му са мотивирани от „Дълбока тревога за съдбата на българския народ“ (Динеков 1996: 68). Т. Асенов изказва предположението, споделяно в спомени за него и от други изследователи, че тази болка, тази болезненост на неговото родолюбие вероятно идва не само от спецификата на характера му, но не по-малко от трагичния му опит като участник в трите войни – Балканската, Междусъюзническата и Първата световна (Асенов 2016: 285). Самото участие във войните за обединението на България, получените рани в боевете, проявената храброст в тях, за което получава високи военни отличия свидетелстват за единството на думи и постъпки, за хармонията между

изповядваните в творчеството му ценности и силата да воюва за тях с цената на живота си. Вероятно именно драматичният екзистенциален опит, придобит по време на войните, не само превръща младежкия му космополитизъм в национално родолюбие, но и му придава специфичния емоционален привкус на тъгата, болката, песимизма – чувство, отношение към света, което дава енергия, посока, кауза на изследователската му работа.

За него „български народ“, „българска народност“ не са просто оперативни историографски понятия, а (на)родни човешки маси, чиято съдба като жертви и страдалци вследствие недалновидната политика на управляващите ги и през вековете, и в настоящето, е тъжна и безперспективна. Болката от жертвите, дадени от народа ни по време на трите войни, е преживявал като тежка душевна рана, особено свързана с „бежанците-братя“ (Мутафчиева 2008: 208) по време на Балканската война. За разлика от било космополитните, било локалните патриотизми и идентичност, Петър Мутафчиев свързва своята представа за родното с най-„класическите“ формати, образувания както за историографа, така и за родолюбеца – родина и народ. При П. Мутафчиев професионалният обект е обект на родолюбивото сетиво, на родолюбивата нагласа. Професионалното се явява инструмент на родолюбието, а родолюбието – елемент на историографския метод. За него родината, българското се явяват основна единица на историческото изследване (Богомилова 2016), която предопределя и интерпретациите му на другите локални или мащабни исторически единици като Византия, Изток, Запад.

Заклучение

Независимо от академичните спорове и критики, както и от разнообразните, често идеологизирани квалификации около идеите на Петър Мутафчиев, по всичко личи, че тази спойка между историография и биография, между идеи и живот е дала качествен, траен творчески продукт – доказват го дори най-новите, горещи „употреби“ и приложения в хубавия смисъл на думата на неговите анализи и подходи (Методиев 2022: 10). Би могло в тази връзка да се приведе и едно красноречиво свидетелство на хърватския критик Миленко Йергович, включено в публикуван у нас анализ на романа на Вера Мутафчиева *Случаят Джем* във връзка със скорошния му превод на хърватски: „Веднъж, при това не по маловажен начин, Петър Мутафчиев се е докоснал и до хърватската култура. За третия том на Хърватската енциклопедия, чийто редактор и създател е Мате Уйевич (хърватски лексикограф и публицист – бел. прев.), написал

голяма, красива и широко скроена статия за България, която и до днес се чете без затруднения. Останала е незасегната от времето, от всички политически превратности и революции, чието влияние силно се чувства в по-новите тукашни справочници“ (Йергович 2016).

Цитирана литература

- Ангелов, А.** 2022. *Филология, литература и символна география на Европа: Ерих Ауербах, Лео Шпитцер, Едуард Саид, Стефан Цвайг, Хуго фон Хофманстал*. София: Ангелов.
- Ангелов, Д.** 1996. Професор Петър Мутафчиев – преподавателят, ученият, човекът. - В: Г. Бакалов (съст.). *Сборник в памет на професор Петър Мутафчиев*. София: УИ „Св.Климент Охридски“, 9-13.
- Асенов, Т.** 2016. Професор Петър Мутафчиев и българската историческа наука. - В: Р. Генов & Ц. Чолова, Л. Стоянов (съст.). *Историкът Петър Мутафчиев като изследовател, гражданин и човек, Сборник с материали от конференция, посветена на 130-годишнината от смъртта на проф. Петър Мутафчиев (1883-1943)*. София: НБУ, 282-311.
- Богомилова, Н.** 2016. Философски оптики към българската история (П. Мутафчиев, А. Тойнби, Д. Оболенски). - В: Р. Генов & Ц. Чолова, Л. Стоянов (съст.). *Историкът Петър Мутафчиев като изследовател, гражданин и човек, Сборник с материали от конференция, посветена на 130-годишнината от смъртта на проф. Петър Мутафчиев (1883-1943)*. София: НБУ, 46-60.
- Гюзелев, В.** 1987. *Петър Мутафчиев: Очерк*. София: УИ „Кл. Охридски“.
- Делчев, К.** 2017. *Философия на историята XIII-XX век* (Част втора). София: Изток-Запад.
- Димитрова, Н.** 2006. *Религия и национализъм (идеи за религията в междувоенния период в България)*. В.Търново: Фабер.
- Димитрова, Н.** 2019. *Пространства на идентичност. Рефлексии върху българската философска култура*. София: Св. Иван Рилски.
- Динев, П.** 1996. Професор Петър Мутафчиев и проблемите на старобългарската литература. - В: Г. Бакалов (съст.). *Сборник в памет на професор Петър Мутафчиев*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 62-71.
- Игнатов, Ас.** 2020. *Структура на историческото познание*. София: Изток-Запад.
- Йергович, М.** 2016. Случаят Джем. // *Култура*. 25 (3127), 08.07.2016.
- Казанджиев, Сп.** 1994. Национално съзнание. - В: Ив. Еленков & Р. Даскалов (съст.). *Защо сме такива?* София: Светлоструй, 175-180.
- Каймакамова, М.** 1997. Началното развитие на Средновековна България в изследванията на Петър Мутафчиев. - В: Т. Попнеделев & Й.Соколов (ред.). *Професор Петър Мутафчиев – познат и непознат*. София: ВаСил, 29-50.
- Кант, И.** 2003. Идеята за една всеобща история от световно-гражданска гледна точка. - В: А.Колева (съст.). *Космополитизъм срещу национализъм*. София: КХ, 9-32.
- Кондорсе, М.Ж.А.Н.** 2003. Ескиз на една историческа картина за прогреса на човешкия дух. - В: А.Колева (съст.). *Космополитизъм срещу национализъм*. София: КХ, 33-71.
- Лоуентал, Д.** 2002. *Миналото е чужда страна*. София: Критика и хуманизъм.
- Методиев, В.** 2022. *Книга за модерните българи. Среци с автори на Златорогъ*. София: Нов български университет.
- Мутафчиев, П.** 1981. Поп Богомил и Свети Иван Рилски. - В: З. Петров (съст.). *Избрани български есета*. Варна: Г. Бакалов, 144-162.

- Мутафчиев, П.** 1999. За културната криза у нас. - В: В. Мутафчиева (съст.). *Изток и Запад в Европейското средновековие*. София: Христо Ботев, 185-196.
- Мутафчиев, П.** 2000. *Книга за българите*. София: Болкан пбблишинг къмпани ООД.
- Мутафчиев, П.** 2002а. Творческата роля на човека в историческия процес. - В: А. Стаматов & А. Стойнев (съст.). *Философията на историята в България (1878-1948)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 388-394.
- Мутафчиев, П.** 2002б. Към философията на българската история. Византизмът в средновековна България. - В: А. Стаматов & А. Стойнев (съст.). *Философията на историята в България (1878-1948)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 378-384.
- Мутафчиев, П.** 2002в. Увод към „Лекции по история на културата“. - В: А. Стаматов & А. Стойнев (съст.). *Философията на историята в България (1878-1948)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 395-411.
- Мутафчиева, В.** 2008. Разгадавайки баща си. - В: Мутафчиева, В. *Събрани съчинения в 12 тома*. Т. 9. Пловдив: Жанет 45, 130-339.
- Поппеторов, Н.** 2016. Историзиране и модернизирание: за същността на някои идейни процеси в българското общество между двете световни войни. - В: Р. Генов & Ц. Чолова, Л. Стоянов (съст.). *Историкът Петър Мутафчиев като изследовател, гражданин и човек, Сборник с материали от конференция, посветена на 130-годишнината от смъртта на проф. Петър Мутафчиев (1883-1943)*. София: НБУ, 256-282.
- Стаматов, А.** 2002. Българската историологична мисъл в опит за “оксидентализиране” на родното (1878-1948). - В: А. Стаматов & А. Стойнев (съст.). *Философията на историята в България (1878-1948)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 12-23.
- Тодорова, М.** 2010. Балканите между клишето и европейското бъдеще. *Философски алтернативи*. № 6, 5-16.
- Фихте, Й.Г.** 2003. Какво е народът в най-високото значение на тази дума и какво е любовта към родината. - В: А. Колева (съст.). *Космополитизъм срещу национализъм*. София: КХ, 75-95.
- Хегел, Г. В. Ф.** 1996. *Разумът в историята*. София: ЛИК.
- Цацов, Д.** 2022. Малка апология на Янко Янев (13 декември 1900 – 13 февруари 1945). // *Философски алтернативи*. № 1, 149-159.
- Янев, Я.** 2002. Изток или Запад. - В: А. Стаматов & А. Стойнев (съст.). *Философията на историята в България (1878-1948)*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 339-343.
- Янева, Св.** 2016. Историята на XV-XIX в. в творчеството и дейността на проф. Петър Мутафчиев. - В: Р. Генов & Ц. Чолова, Л. Стоянов (съст.). *Историкът Петър Мутафчиев като изследовател, гражданин и човек, Сборник с материали от конференция, посветена на 130-годишнината от смъртта на проф. Петър Мутафчиев (1883-1943)*. София: НБУ, 153-172
- Todorova, M.** 1997. *Imagining the Balkans*. Oxford University Press.

References

- Angelov, A.** 2022. *Filologiya, literature i simvolna geografija na Evropa: Erih Auerbah, Leo Shpittser, Eduard Said, Stefan Tsvaig, Hugo fon Hofmanstal*. Sofiya: Angelov.
- Angelov, D.** 1996. Profesor Petar Mutafchiev – преподаvatel, ucheniyat, chovekat. - V: G. Bakalov (sast.). *Sbornik v pamet na profesor Petar Mutafchiev*. Sofiya: UI ”Sv. Kl. Ohridski”, 9-13 [In Bulgarian].
- Assenov, T.** 2016. Profesor Petar Mutafchiev i balgarskata istoricheska nauka. - V: R. Genov& Ts. Cholova, L. Stoyanov (sast.). *Istoriakat Petar Mutafchiev kato izsledovatel, grazhdanin i chovek*.

Sbornik s materiali ot konferentsiya, posvetena na 130-godishninata ot smartta na prof. Petar Mutafchiev (1883-1943). Sofiya: NBU, 282-311 [In Bulgarian].

Bogomilova, N. 2016. Filosofski optiki kam balgarskata istoriya (P. Mutafchiev, A. Toynbee, D. Obolenski). - V: R. Genov & Ts. Cholova, L. Stoyanov (sast.). *Istoriakat Petar Mutafchiev kato izsledovatel, grazhdanin i chovek. Sbornik s materiali ot konferentsiya, posvetena na 130-godishninata ot smartta na prof. Petar Mutafchiev (1883-1943)*. Sofiya: NBU, 46-60 [In Bulgarian].

Condorcet, M.J.A.N. 2003. Eskiz na edna istoricheska cartina za progressa na choveshkiya duh. - V: A. Koleva (sast.). *Kosmopolitizam sreshtu natsionalizam*. Sofiya: CH, 33-71 [In Bulgarian].

Delchev, K. 2017. *Filosofiya na istoriyata XIII-XX vek* (Chast Vtora). Sofiya: Iztok-Zapad [In Bulgarian].

Dimitrova, N. 2006. *Religiya i natsionalizam (idei za religiyata v mezhduvoenniya period v Balgariya)*. V. Tarnovo: Faber [In Bulgarian].

Dimitrova, N. 2019. *Prostranstva na identichnost. Refleksii varhu balgarskata filosofska cultura*. Sofiya: Sv. Ivan Rilski [In Bulgarian].

Dinekov, P. 1996. Profesor Petar Mutafchiev i problemite na starobalgarskata literatura. - V: G. Bakalov (sast.). *Sbornik v pamet na profesor Petar Mutafchiev*. Sofiya: UI "Sv. Kl. Ohridski", 62-71 [In Bulgarian].

Fichte, J.G. 2003. Kakvo e narodat v nay-visokoto znachenie na тази дума i kakvo e lyubovta kam rodinata. - V: A. Koleva (sast.). *Cosmopolitizam sreshtu natsionalizam*. Sofiya: CH, 75-95 [In Bulgarian].

Gyuzelev, V. 1987. *Petar Mutafchiev: Ocherk*. Sofiya: UI "Sv. Kl. Ohridski" [In Bulgarian].

Hegel G.W.F. 1996. *Razumat v istoriyata*. Sofiya: LIK. [In Bulgarian].

Ignatov, As. 2020. *Struktura na istoricheskoto poznanie*. Sofia: Iztok-Zapad [In Bulgarian].

Kant, I. 2003. Ideyata za edna vseobshta istoriya ot svetovno-grazhdanska gledna tochka. - V: A. Koleva (sast.). *Cosmopolitizam sreshtu natsionalizam*. Sofiya: CH, 9-32 [In Bulgarian].

Kaymakamova, M. 1997. Nachalnoto razvitie na Srednovekovna Balgariya v izsledvaniyata na Petar Mutafchiev. - V: T. Popnadelev & Y. Sokolov (red.). *Profesor Petar Mutafchiev – poznat i nepoznat*. Sofiya: VaSil, 29-50 [In Bulgarian].

Kazandzhiev, Sp. 1994. Natsionalno Saznanie. - V: Iv. Elenkov & R. Daskalov (sast.). *Zashto sme takiva?* Sofiya: Svetlostruy, 175-180 [In Bulgarian].

Lowenthal, D. 2002. *Minaloto e chuzhda strana*. Sofiya: Kritika i humanizam [In Bulgarian].

Metodiev, V. 2022. *Kniga za modernite balgari. Sreshti s avtori na Zlatorog*. Sofiya: Nov Balgarski universitet [In Bulgarian].

Mutafchiev, P. 1981. Pop Bogomil i Sveti Ivan Rilski. - V: Z. Petrov (sast.). *Izbrani balgarski eseta*. Varna: G. Bakalov, 144-162 [In Bulgarian].

Mutafchiev, P. 1999. Za culturata kriza u nas. - V: V. Mutafchieva (sast.). *Iztok i Zapad v Evropeyskoto srednovekovie*. Sofiya, 185-196 [In Bulgarian].

Mutafchiev, P. 2000. *Kniga za balgarite*. Sofiya: Bolkan publishing campani OOD [In Bulgarian].

Mutafchiev, P. 2002a. Tvorcheskata rolya na choveka v istoricheskiya protses. - V: A. Stamatov & A. Stoynev (sast.). *Filosofiyata na istoriyata v Balgariya (1878-1948)*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 388-394 [In Bulgarian].

Mutafchiev, P. 2002b. Kam filosofiyata na balgarskata istoriya. Vizantinizmat v srednovekovna Balgariya. - V: A. Stamatov & A. Stoynev (sast.). *Filosofiyata na istoriyata v Balgariya (1878-1948)*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 378-384 [In Bulgarian].

Mutafchiev, P. 2002b. Uvod kam "Lektzii po istoriya na kulturata". - V: A. Stamatov & A. Stoynev (sast.). *Filosofiyata na istoriyata v Balgariya (1878-1948)*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 395-411 [In Bulgarian].

- Mutafchieva, V.** 2008. Razgadavayki bashta si. - V: Mutafchieva, V. *Sabrani sachineniya v 12 toma*. T. 9. Plovdiv: Zhanet 45, 130-339 [In Bulgarian].
- Poppetrov, N.** 2016. Istorizirane i modernizirane: za sashtnostta na nyakoi ideyni protsesi v balgarskoto obshtestvo mezhdur dve svetovni voyni. - V: R. Genov & Ts. Cholova, L. Stoyanov (sast.). *Istoriakat Petar Mutafchiev kato izsledovatel, grazhdanin i chovek. Sbornik s materialy ot konferentsiya, posvetena na 130-godishninata ot smartta na prof. Petar Mutafchiev (1883-1943)*. Sofiya: NBU, 256-282 [In Bulgarian].
- Stamatov, A.** 2002. Balgarskata istoriologichna misal v opit za "oksidentalizirane" na rodnoto (1878-1948). - V: A. Stamatov & A. Stoynev (sast.). *Filosofiyata na istoriyata v Balgariya (1878-1948)*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 12-23 [In Bulgarian].
- Todorova, M.** 2010. Balkanite mezhdur klisheto i evropeyskoto badeshte. // *Filosofski alternativi – Philosophical Alternatives*. № 6, 5-16. [In Bulgarian].
- Tsatsov, D.** 2022. Malka apologiya na Yanko Yanev (13 dekemvri 1900 – 13 februar 1945) // *Filosofski alternativi – Philosophical Alternatives*. № 1, 149-159. [In Bulgarian].
- Yanev, Ya.** 2002. Iztok ili Zapad. - V: A. Stamatov & A. Stoynev (sast.). *Filosofiyata na istoriyata v Balgariya (1878-1948)*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo "Prof. Marin Drinov", 339-343 [In Bulgarian].
- Yaneva, Sv.** 2016. Istoriyata na XV-XIX v. v tvorchestvoto i deynostta na prof. Petar Mutafchiev. - V: R. Genov & Ts. Cholova, L. Stoyanov (sast.). *Istoriakat Petar Mutafchiev kato izsledovatel, grazhdanin i chovek. Sbornik s materialy ot konferentsiya, posvetena na 130-godishninata ot smartta na prof. Petar Mutafchiev (1883-1943)*. Sofiya: NBU, 153-172 [In Bulgarian].
- Yergovich, M.** 2016. Sluchayat Dzhem. // *Cultura – Culture*. 25(3127), 08.07.2016 [In Bulgarian].